

ВПЛИВ ПІДРУЧНИКА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У дослідженні подано короткий аналіз стану сучасних підручників з іноземної мови, їхні сильні та слабкі сторони у формуванні творчих здібностей студентів вищих навчальних закладів. Проаналізовано значення творчих вмінь та навичок у майбутній професійній діяльності випускників вищих навчальних закладів. Метою статті є аналіз впливу підручника іноземної мови на творчий потенціал та розвиток студента, аналіз наукового підходу до визначення факторів впливу підручників та наукових посібників на розвиток творчого потенціалу студентів у ВНЗ як засобу підвищення якості підготовки фахівців, а також дослідження ролі підручника у сучасному навчально-виховному процесі на занятті іноземної мови у ВНЗ. Проаналізовано принципи навчання іноземної мови із застосуванням сучасних підручників та посібників.

Для глибшого розуміння наукової проблеми у дослідженні описано складники підручника, а також загальні принципи навчально-виховного процесу в цілому та принципи, яким повинен відповідати сучасний підручник іноземної мови для вищої школи. Особливу увагу у статті приділено найістотнішим характеристикам, яким повинен відповідати сучасний підручник іноземної мови, розкрито проблему створення сучасного ефективного підручника. Дослідженням автор доводить, що сучасний підручник з іноземної мови повинен насамперед виконувати проектувальну функцію у навчально-виховному процесі вищої школи.

Розглянуто теоретичну модель підручника, правила та засади роботи з підручником з метою активного розвитку творчого потенціалу студентів. У статті подана також коротка характеристика впливу сильного та слабого комунікативного підходу підручника іноземної мови на розвиток творчих здібностей та вмінь студентів.

Проведено аналіз останніх досліджень та публікацій із окресленої наукової проблеми, а також проаналізовано зміни у сучасному соціальному замовленні, що спричинили у свою чергу зміни вимог до сучасних підручників іноземної мови.

У статті наведені практичні поради, яких може дотримуватися викладач іноземної мови у роботі з підручником.

Ключові слова: *творчі навички, електронний підручник, творчий потенціал, творча активність, парадигма освіти, теоретична модель, проектувальна функція.*

Постановка проблеми. Національне відродження та відтворення духовного потенціалу українського народу залежить від багатьох факторів та чинників, проте одним із найбільш впливових є формування творчого потенціалу молоді у вищих навчальних закладах.

Виховання творчої особистості полягає у постійній багатогранній діяльності людини, у безперервному засвоєнню та накопиченню знань, умінь та навичок, розвитку культури мовлення та мислення, а також у прагненні постійного розширення знань. Вивчаючи іноземну мову, формування творчих навичок у студентів відбувається різними засобами стимулювання.

Підручник з іноземної мови є одним із основних джерел вивчення мови студентами, саме тому підручник повинен відповідати низці дидактичних та методичних принципів, бути змістовним та актуальним. Проте сьогодні рівень розвитку галузі підручникотворення залишається недостатнім та низьким. У більшості вузівських підручників з

іноземної мови методисти та педагоги фіксують ряд порушень наукових засад, невідповідностей навчальній програмі та принципам навчання загалом. Такі підручники не дозволяють студентам повноцінно набувати досвіду іншомовного міжкультурного спілкування, не мають достатнього виховного потенціалу та не сприяють розвитку творчої особистості.

Творчі здібності та вміння випускника вищого навчального закладу є однією з найважливіших передумов для ефективної професійної діяльності, для налагодження особистих, професійних, культурних контактів. Саме це підштовхує методистів та викладачів іноземної мови постійно працювати над оновленням змісту навчання, освітніх технологій, особливо над створенням підручників та посібників нового покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема створення ефективного підручника розглядалася вченими на багатьох рівнях. Так, на рівні дисертації цю проблему розглядав

В.Г. Редько. Обґрунтування актуальних вимог до підручника іноземної мови висвітлено у працях С.Ю. Ніколаєвої, Л.А. Сажко, Н.О. Бражник, С.В. Гапонової.

Концепція навчання іноземної мови у технічних навчальних закладах викладено у наукових розвідках О.Б. Тарнопольського та С.П. Кожушко, ними також написано підручник іноземної мови для студентів, які навчаються на спеціальності «Бізнес». Повністю або частково проблема створення ефективних підручників іноземної мови розкривалася у працях таких вчених: А.Р. Арутюнов, О.М. Бандура, В.П. Беспалько, І.Л. Бім, М.М. Вятютнев, Д.Д. Зуєв, В.В. Краєвський, Е. Anthony, М. Breen, М. Canale, С. Candlin, Н. Dulay, R. Gardner, Y. Harmer, D. Hymes, S. Krashen, Y. Manby, G. Mayendorf, S. Savignon, S. Tolman.

Різноманітні аспекти теорії підручників іноземної мови розкрито у працях та підручниках Н.М. Бібік, Н.Ф. Бориско, М.І. Бурди, Н.М. Бурицької, Л.П. Величко, Н.Д. Гальскової, Я.П. Кодлюк, О.Я. Савченко, Н.К. Скляренко, О.М. Топузова, М.В. Якушева, М. Pallares, М. Roldan, A. Sanchez, P. Skehan, Н. Stern, Y. Yalden, Н. Widdowson, K. Willing та інших.

Серед досліджень, що охоплювали питання створення ефективного підручника з іноземної мови для розвитку творчої особистості, варто відзначити праці О.Д. Карп'юк, І.І. Костікової, О.С. Пасічника, Т.К. Полонської, В.Г. Редька, А.П. Старкова та інших. Чисельна кількість дослідників та авторів підручників іноземної мови вивчали проблему вдосконалення підручників: М. Гренманн, Г. Рейдерс, Дж. Річардс.

Створення електронного підручника та його творчого застосування під час вивчення іноземної мови розкрито у працях П. Гантінгтона, Д. Ніколаса, Г.Р. Джамалі, І. Роуландса, К. Фасера.

Незважаючи на чисельні дослідження та наукові розробки, що стосуються наукового потенціалу підручника та його впливу на особистість студента, вищезгадані дослідження не вичерпують проблему впливу підручника з іноземної мови на розвиток творчої особистості студента вищого навчального закладу. Незважаючи на те, що творчий потенціал підручника іноземної мови є невід'ємним складником матеріального забезпечення процесу оволодіння іншомовним спілкуванням загалом, ця проблема розроблена та висвітлена в науковій літературі лише частково.

Вищезазначені обставини пояснюють актуальність наукової проблеми.

Мета статті. Метою статті є аналіз впливу підручника іноземної мови на творчий потенціал та розвиток студента, аналіз наукового підходу до визначення факторів впливу підручників та наукових посібників на розвиток творчого потенціалу

студентів у ВНЗ як засобу підвищення якості підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу. Зміни у соціальному замовленні суспільства провокують зміни у змісті навчання, у тому числі й зміни у викладанні іноземної мови. Насамперед такі зміни пов'язані із постійними трансформаційними процесами у суспільному житті. Це вимагає постійного «перегляду, уточнення та конкретизації його змісту відповідно до певного етапу соціально-економічного розвитку держави, а також до сучасного рівня досліджень у галузі педагогіки, психології, методики та інших суміжних із ними наук» [4, с. 198]. На думку В.Г. Редька, одне із найважливіших місць серед трансформаційних процесів відведено саме підручнику як «основному засобу реалізації оновленого змісту» [4, с. 198].

Автор коротко розглядає, яку роль науковці відводять підручнику у навчально-виховному процесі. Так, А.В. Фурман визначає підручник як «специфічну функціональну ланку у системі засобів навчання, виховання, освіти та самореалізації особистості» [5]. На думку більшості дослідників, підручник повинен характеризуватися насамперед цілісністю концепції, а також методології, методик та технік, які в ньому запропоновано.

На думку В.Г. Редька, підручник є засобом залучення особистості до культурного і духовного відродження української державності. Підручник повинен відображати систему адаптованих до умов освітнього процесу знань, умінь, норм і цінностей. Підручник іноземної мови є допоміжним засобом у моделюванні паритетних взаємин між викладачем та студентом у процесі їхньої спільної діяльності. Та найважливішим є те, що підручник повинен містити у собі чинники інтелектуального, соціального, психосмислового і духовного розвитку особистості, а також бути стимулом для творчої активності та самореалізації, способом бачення світу й самого себе в контексті загальнолюдської культури [3].

Більшість вчених, у тому числі й В.Г. Редько, виокремлюють такі найбільш істотні характеристики, яким повинен відповідати підручник іноземної мови:

1) перш за все підручник іноземної мови повинен бути носієм освіти та засобом навчання;

2) у підручнику повинна бути втілена єдність змістової та процесуальної сторін навчально-виховного процесу;

3) висока технологічність підручника, взаємозв'язок викладання й учіння з орієнтацією на провідні концепції процесу навчання [5].

Необхідність створення підручників іноземної мови, спрямованих у першу чергу на формування творчої особистості, зумовлюється активними змінами у парадигмі вищої іншомовної освіти, котрі направлені на компетентнісне, комунікативно-

діяльнісне, особистісно орієнтоване та культурологічне спрямування навчально-виховного процесу. Саме це спрямування є основною причиною необхідності переосмислення наукових підходів не тільки до змісту навчання в цілому, а й до пошуку ефективних форм та способів його подачі у підручниках іноземної мови.

Теоретичну модель сучасного підручника іноземної мови можна представити як:

«1) як носія змісту іншомовної освіти;

2) як засобу навчання іншомовного спілкування» [4, с. 198].

Саме тому підручник іноземної мови повинен бути тим дидактичним засобом, у якому раціонально поєднується навчальна діяльність студентів та методична робота викладача, тільки за таких умов будуть ефективно функціонувати два аспекти – змістовий та процесуальний.

Навчання іноземної мови у вищій школі є комплексним та інтегрованим процесом, що будується на наступних принципах:

1) принцип комунікативного спрямування навчально-виховного діяльності;

2) принцип особистісно-орієнтованого навчання;

3) принцип доступності навчального матеріалу та його достатності для задоволення комунікативних потреб спілкування у межах чинної навчальної програми;

4) принцип ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу;

5) принцип діяльнісного характеру видів навчальної роботи;

6) принцип усвідомлення способів виконання навчальних дій з метою оволодіння значенням, формою і функціями мовних одиниць у повсякденному спілкуванні;

7) принцип диференціації та індивідуалізації навчання;

8) принцип соціокультурного спрямування навчання;

9) принцип взаємопов'язаного та збалансованого навчання всіх видів мовленнєвої діяльності;

10) принцип сприяння розвитку, освіти та вихованню студентів.

Цим принципам повинен відповідати не тільки навчально-виховний процес загалом, а й підручник іноземної мови, який використовується на заняттях. Тільки при дотриманні цих принципів та вимог підручник буде ефективним та сприятиме розвитку творчих вмінь та навичок студента.

З метою розвитку творчого потенціалу студентів робота із підручником повинна бути побудована на наступних правилах та засадах:

1. Підручник повинен виконувати проєктувальну функцію, тобто робота з підручником повинна бути «попередньо спланованою, і розглядати її необхідно у двох взаємопов'язаних аспектах» [2, с. 167]:

а) виконання різних видів навчальної діяльності безпосередньо під час заняття, що може бути проведено як фронтальна, групова або індивідуальна робота. Така робота з підручником сприятиме вивченню та закріпленню того чи іншого навчального матеріалу, його повторенню, систематизації та узагальненню;

б) самостійна робота студента з підручником передбачає самостійне опрацювання того чи іншого матеріалу під керівництвом викладача. Така робота найбільше сприятиме розвитку творчих здібностей студентів.

2. Робота з підручником не є самоціллю, а лише одним із можливих видів діяльності на занятті іноземної мови. Викладачеві варто пам'ятати, що творчий студент вивчає не підручник, а живу мову. Підручник є лише допоміжним засобом у цьому навчанні.

3. Викладач повинен орієнтуватися не лише на обсяг навчального матеріалу у підручнику, а й на його послідовність вивчення. В одному підручнику неможливо вмістити всі методично доцільні вправи на вивчення того чи іншого матеріалу. Саме тому викладачеві важливо комбінувати, поєднувати ті чи інші фрагменти різних підручників з метою повноцінного вивчення навчальної теми.

4. Вправи для оволодіння навчальним матеріалом на занятті повинні бути різними, спрямованими на вирішення різних мовленнєвих завдань. Для виконання цього завдання сучасний підручник повинен містити якнайбільшу кількість різних вправ, які мають забезпечити творчий підхід до їх виконання на противагу механічному заповненню пропусків чи перекладу.

5. Заняття іноземної мови, спрямоване на розвиток творчих здібностей студентів, не повинно бути структурним відображенням теми із підручника. Підручник виконує лише допоміжну функцію у раціональній організації процесу навчання іноземної мови. Відповідно до наявних умов викладач може і повинен самостійно добирати вправи і завдання, ілюстративний матеріал тощо, певним чином доповнюючи зміст підручника.

Підручник слугує для якісного засвоєння навчального матеріалу, проте викладач повинен враховувати те, що будь-який підручник не може задовольнити індивідуальні можливості кожного студента. Автори сучасних підручників орієнтуються на усереднений варіант. Аналіз найпопулярніших сучасних підручників доводить, що створення універсального підручника, який би вмщував абсолютно всі вправи та задовольняв би потреби кожного студента, є неможливим. Недоцільним це є з наступних причин:

1) сучасні підручники розраховані на програмний мінімум, оскільки усіх вправ об'єктивно неможливо виконати через різну кількість тиж-

невих годин, відведених на різних факультетах навчальним планом на вивчення іноземної мови;

2) викладач найчастіше орієнтується на аудиторію, на рівень навичок та вмінь студентів, тому комбінує навчальні матеріали з різних підручників та посібників;

в) викладач, який послуговується одним підручником, не може бути взірцем творчої особистості для студентів, підручник повинен не гальмувати професійну діяльність викладача, а навпаки сприяти розвитку його творчості.

Аналіз багатьох сучасних підручників дозволяє нам зробити висновки щодо їхнього наповнення. Підручник, який побудований на «слабкому» комунікативному підході, та який більшою мірою направлений на формування граматичних навичок студентів, не сприятиме творчому розвитку особистості [7, с. 22]. «Сильний» комунікативний підхід навпаки полягає у тому, що студент відходить від «сліпого» заучування граматики і, натомість, вивчає мову через комунікацію.

Підручник, побудований за таким підходом, є головним допоміжним засобом у досягненні цілей та завдань навчальної діяльності, дозволить студентові мислити творчо. Студенти, які навчаються за таким підручником, швидко навчаються спонтанному живому мовленню, будь-які мовленнєві ситуації не викликають у них труднощів. Навчання за підручником з комунікативним підходом допомагає інтегрувати різні мовленнєві навички, а навчання постає процесом творчого конструювання, що складається зі спроб та навіть можливих поразок, які надають студенту можливість здобути необхідний навчальний досвід [6, с. 173].

Висновки та пропозиції. Проаналізувавши наукову літературу та сучасні навчальні підручники, автор дійшов висновків, що сучасний підручник повинен виконувати не лише навчальну функцію, а й мусить сприяти творчому розвитку особистості студента. Творчі навички та вміння допоможуть студенту у його подальшій професійній діяльності, дозволять навчатися самостійно, виходити за рамки звичайного мислення.

Підручник, що не націлений на формування комунікативних навичок, не може задовольнити потреби сучасного студента, оскільки такий підручник не сприяє розвитку творчих вмінь та навичок. Важливим поштовхом у цій проблемі

стала розробка «циклу самостійного навчання», а також одночасне застосування на заняттях іноземної мови як друкованих, так і електронних підручників, кожен з яких виконує власну важливу функцію у процесі навчання. Викладач, вміло поєднуючи фрагменти з різних посібників та підручників, створює ефективне заняття, на якому кожен із студентів може проявити власну творчість.

Аналіз наявних праць вітчизняних і зарубіжних науковців, а також вітчизняних та іноземних підручників, не вичерпує поставленої наукової проблеми, пов'язаної з розвитком творчості студента за допомогою підручників з іноземної мови. Створення серій ефективних підручників нового покоління та можливості їх ефективного поєднання з іншими засобами навчання потребують подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Гриненко Д.В. Підручник з іноземної мови як один із ключових засобів забезпечення ефективності іншомовної освіти у школі: досвід країн Європейського Союзу // Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15(1). С. 159–168.
2. Гришкова Р.О. Сучасний підручник іноземної мови як засіб міжкультурного спілкування. // Наук. пр. Миколаївського держ. гуманітарного ун-ту ім. Петра Могили. 2013. № 15. С. 165–169.
3. Редько В.Г. Сучасний шкільний підручник іноземної мови у контексті процесу оновлення змісту освіти // Україна – країни Сходу: від діалогу педагогічних систем до діалогу культур і цивілізацій: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 18–19 травня 2001 р. К. : Фенікс, 2012. С. 5–9.
4. Редько В.Г. Яка навчальна література з іноземної мови потрібна сучасному учню: результати аналізу змісту підручників для початкової школи // Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15(2). С. 198–208.
5. Редько В.Г. Яким бути шкільному підручнику з іноземної мови? Іноземні мови в навчальних закладах. 2007. № 1. С. 75–83.
6. Richards J. Approaches and Methods in Language Teaching / J. Richards, T. Rodgers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 211 p.
7. Thornbury S. How to teach grammar / S. Thornbury. Harlow : Longman, 2000. 192 p.

Semianiv A. The influence of a foreign language textbook on the education of creative personality

The article describes the short analysis of the modern textbooks of the foreign language, their advantages, and disadvantages for students' creativity building. We analyzed the importance of creative skills and skills in the future professional activity of graduates of universities. Purpose of the article is the analysis of the influence of textbook for students' creative potential and analysis of the scientific approach to determining the factors of influence of textbooks and scientific manuals on the development of students' creative potential in universities as a means of improving the quality of training of specialists. The principles of foreign language teaching are analyzed using modern textbooks.

For deeper understanding of the scientific problem, we describe the constituent factors of the textbook, and also the general principles of the educational process as a whole and the principles of modern foreign

language textbook for universities. Particular attention in the article is given to the most essential characteristics that a modern foreign language textbook must meet, the problem of creating a modern effective textbook is revealed. Our research proves that a modern foreign language textbook should first and foremost play a design function in the educational process of higher education.

The theoretical model of the textbook, rules, and principles of work with the textbook in the lesson for the purpose of active development of students' creative potential are considered in the article. The article also gives a brief description of the influence of a strong and weak communicative approach of a foreign language textbook on the development of students' creative abilities and skills.

Recent research and publications on this scientific issue have been analyzed. We also analyzed changes in contemporary social ordering and changes in the requirements for modern foreign language textbooks.

In the article are practical tips for a foreign language teacher, which teacher can use in working with a textbook.

Key words: *creative skills, electronic textbook, creative potential, creative activity, education paradigm, theoretical model, design function.*